
PROF. DR. SÜLEYMAN ULUDAĞ* İLE SÖYLEŞİ

Günümüz Amerika'sında İncil'den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

Günümüzde Amerika Birleşik Devletlerinde(ABD) Mesnevî'nin çok okunduğu, Mevlânâ Celaleddin Rumî ile ilgili araştırmalarda bir artışın olduğu, özellikle bir takım cemaatlar yanında akademisyenlerinde bu alanda çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Bu artışın sebebi nedir? sorusunu, iki şekilde cevaplandırmak gerekir; çünkü Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da sadece Mevlânâ'ya değil, genellikle İslâm Tasavvufuna duyulan ilgi artmıştır. Gerek Mevlânâ'ya gerekse Mesnevî'sine duyulan ilginin artmış olmasının doğal bir sonucudur. Çünkü Mevlânâ, İslâm Tasavvufunun önemli bir simâsı, Mesnevî'si de bu alanın şahe-serlerinden bir eserdir.

Sizce Mevlânâ'nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Bunu konjonktürel bir olay olarak görmek mümkündür. XIX yy. bir ideolojiler ve ateizm asrı idi, dine duyulan ilgi azalmış, hatta dibe vurmuştu. XX yy.'da bunun etkileri devam etti XX yy. İkinci yarısında ideolojiler ve ateizm gerilemeye başladı. 1991 SSCB'nin dağılmasıyla materyalizm itibardan düştü, bu sefer de ona duyulan ilgi dibe vurdu. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da bunlar olurken bu gelişmelerden Müslüman halklar ve sahip oldukları sosyal, siyasal ve kültürel yapılar etkilendi. Aynı durum Türkiye'de de belirgin bir şekilde görüldü. Bu durum dine ve onun özü diyebileceğimiz tasavvufa ilgi duyulması hususunu da beraberinde getirdi.

XX yy. sonu, XXI. yy başı dine yönelişin ivme kazandığı bir zaman dilimi oldu. Bunun siyasi, fikri, sosyal ve kültürel hayata ciddi yansımaları oldu. Devlet adamları ve aydınlar dine daha olumlu bakmaya, dini hayatı toplum hayatının olmazsa olmaz parçası olarak görmeye başladılar.

* Emekli Öğretim Üyesi

Çeşitli ülkelerde ve bölgelerde Komünizm, Marksizm yönetimlerin kurulması, buralarda dini hayatın ve ibadetin yasaklanması, tanrı tanımazlığın yaygınlaştırılmasının devletlerin görevi olarak kabul edilmesi, muhakkak ki şerdi ama zımnında hayır bulunan bir şerdi. Zira bu baskıcı ve inkârcı sistem dini inanç ve hisleri yok etmemiş tersine daha güçlü hale getirmiştir. Bu rejimde yaşayan insanlar gizlide olsa inanç ve âdetlerini devam ettirmişlerdir. SSCB birliği 1991’de dağıldıktan ve baskı hafifledikten veya ortadan kalktıktan sonra Rusya Federasyonu dahil olmak üzere eski SSCB’indeki cumhuriyetlerde yaşayan halklardaki dini inanç ve hislerinde daha canlı ve güçlü olduğu apaçık olarak ortaya çıktı. Bu da dini inanç ve hislerin toplumların üst yapısındaki bozuluktan kaynaklanan arızî ve marazî bir hâl olduğunu iddia eden tanrıtanımazların ve materyalistlerin teorilerini geçersiz kıldı.

Söz konusu durum din alanına bir rahatlama ve canlılık getirdi. Tasavvuf da bundan payını aldı. Çünkü tasavvuf(mistik, sırlılık) demek dinin özü demektir bir anlamda.

İkinci sebep, Amerika’da ve Avrupa’da gelişen teknolojinin ve iş hayatının makineleştirdiği ve mekanik bir alet seviyesine indirgediği insanların, en azından bazı kimselerin bu durumdan son derece sıkılmaları, bundan bir çıkış yolu aramaları, arzu ettikleri gönül huzurunu ve ruhanî sükûneti dinde, dolayısıyla tasavvufta bulmaları. Dine yönelmeyenler ise sıkıntılarını ya oyun ve eğlence ile veya alkol, uyuşturucu ile gidermeye çalışırlar ki bu ve benzeri yollar gerçek ve kalıcı bir şekilde değil, yalancı ve geçici olarak sıkıntıyı gidermenin yolları olup aslında daha büyük sıkıntılara ve ızdıraplara sebep olurlar.

Üçüncü bir sebep ekonomik refah, çılgınlık haddine varan tüketim ve harcamadır. İnsanlar zenginliğin ve paranın kendilerini mutlu edeceğini sanırlar. Servete ve paraya kavuştukları halde hala kendilerini mutlu hissetmeyince bunlardan bir kısmı dine ve ibadete, hayır ve hasenata yönelir aradıkları hakiki ve kalıcı mutluluğu ve gönül huzurunu burada bulurlar. Huzurun hazzına vardıklarında ve vardıkları nispete de tamah, hırs doyumsuzluk ve açgözlülük gibi manevî illetlerden ve hastalıklardan uzaklaşırlar. Bu noktada din kurumunun üzerine önemli görevler düşer. Tasavvuf bu noktada da devreye girer. Zira tasavvuf ve zühhd tam anlamıyla maddeciliğin ve ihtirasın karşıtıdır. Maddecilikten ve ihtirastan kaçan akliselim sahiplerinin sığınacakları en emin ve en sıhhatli ilticagâh tasavvuftur.

Bir dördüncü etken olarak burada Batı’nın vahşi kapitalizmi ve emperyalizmi de zikredilebilir. Fakat bunlar da maddeciliğin ve dünyacılığın farklı şekillerinden başka bir şey değildir.

Elbette ki dine ve tasavvufa yönelmenin ve ilgi duymanın sebepleri bun-

dan ibâret değildir. Daha başka bir takım sebeplerde vardır. Biz burada başlıcalarına işaret ediyor ve bununla yetiniyoruz.

Batı'da Mevlânâ ve Mesnevîsine duyulan ilgiyi bu çerçevede görmek gerekir. Aslında kendisine ve eserine ilgi duyulan tek mutasavvıf Mevlânâ ve Mesnevî değildir. Gazali, Sühreverdi, Hallac, İbn Arabî, Attar, Yunus Emre ve benzeri bir çok mutasavvıfa ve eserlerine bu çerçevede Batı'da ilgi duyulmakta, Batı maneviyât eksikliğini bu yoldan gidermeye çalışmaktadır.

Sizce Mevlânâ'nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Mevlânâ'nın insanlığa vermek istediği mesaj önemlidir. Bu mesaja muhatab olan insanın Mevlânâ'nın çağdaşı ya da ondan sonra yaşamış olması, günümüzde yaşıyor veya gelecekte yaşayacak olması hiç önemli değildir. Hatta Onun dindaşı olup olmaması da bu açıdan üzerinde durulması gereken bir şey değildir. İnsan ve insanlık nerede, ne zaman yaşarsa yaşasın, ırkı, rengi, bölgesi, ülkesi, dili, inancı ne olursa olsun insan insandır, insanî öz ve insanlık zamana, mekâna, ırka, renge, dile ve dine göre değişmez. Bu anlamda insanî değerler ve insanlık bir bakıma ezeli ve ebedidir. İlk insanla başlar son insana kadar sürüp gider. Mevlânâ'nın mesajı işte bu insana, başka bir ifadeyle zaman ve mekan üstü olan soyut ama hakiki insanadır, insan türüdür. Bu bakımdan "Günümüz İnsanı" deyimi bana göre bir bakıma fazla anlamlı görünmüyor. Mevlânâ çağdaşı olan insanlara hangi mesajı vermişse, bugünkü insana da yarın ki insana da o mesajı vermektedir. Ancak Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği mesaj o dönemdeki bilgi ve kültür, gelenek ve göreneklere göre belli bir takım ifade kalıpları, üslup şekli; temsil, teşbih, mecaz, istiâre gibi ibareler içinde verilmiştir. Bu hususlar zamana ve mekâna göre değişebilir. Bu sebeple bu noktada sağlıklı ve doğru yoruma ihtiyaç vardır. Mevlânâ'nın dönemini çok iyi bilen yorumcu şârih onun mesajını günümüz insanına doğru bir şekilde iletebilir. Mesnevî üzerine çok miktarda büyük âlimler tarafından şerhler yazılması, yani yorumlar yapılması bu ihtiyaçtan doğmuştur.

Buna göre Mevlânâ'nın insanlığa vermek istediği mesajla bu konuda Kur'an-ı Kerim'de verilen mesaj çok farklı değildir, birbiriyle benzerlik gösterir. Bundan dolayı Mesnevîye "Mağ'z-i Kur'ân" yani Kur'an-ı Kerim'in özü denilmiştir. Buna göre O'nun mesajı tevhidi esas alan, Kur'an'da vasıfları anlatılan bir Allah akidesi; O'na ihlâsla, samimiyetle, sevgiyle, Hudû' ve huşû' ile ibadet; adalet ve dürüstlük temelleri üzerinde inşa edilen, hak hukuk gözeten bir ahlak, bu çerçevede insanın gönlünü fetheden ve ona huzur veren maneviyâttir. Aslında bu konu pek çok şey söylemeye müsaittir. Biz kısa keselim.

Müslüman bir sûfi olan Mevlânâ'nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Her düşünür ve aydın gibi Mevlânâ'nın içinde yetiştiği ortam ve yaşadığı dönem onun fikri hayatını geniş ölçüde etkilemiştir. Mevlânâ içinde bulunduğu ortamın ve yaşadığı dönemin ürünüdür. Bu da onu doğru anlamak için içinde bulunduğu sosyal ve kültürel ortamın, yaşadığı dönemin bilinmesinin ne kadar gerekli olduğunu ifade eder. Onu tâli ortamından ve çağından soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Hatta onun bağlı olduğu inanç, fikir, bilgi ve his geleneğinin, yani tasavvufun tarihini bilmek de lüzumludur. Her fide ve her fidan her iklimde yetişmez, mahsul vermez. Onun için muhit önemlidir. Nasıl katkıda bulunmuştur? meselesine gelince, Mevlânâ köken olarak Afgânistan'daki Belh Şehrindedir. Belh İslâm'dan önce de sonrada önemli bir kültür merkezi idi, medeni faaliyetlere sahne olmuştu. O, buradaki kültüre ailesinden tevârüs etmişti. Babası Bahaeddin Sultanu'l-ulemâ burada yetişmiş büyük âlimlerden ve ariflerdendi. Gerçi Mevlânâ küçük yaşta Belh'ten ayrılmıştı ama aile oradaki kültürü gittikleri yerlere beraberinde götürmüştü. Küçük yaşta Horasan, İran, Suriye ve Anadolu'yu ailesiyle birlikte dolaşan Mevlânâ Konya'da yerleşmişti. Horasan'da ve İran'da özellikle iki büyük tasavvuf şairinin eserleriyle tanışmış bunlardan derin bir şekilde etkilenmiş ve onların izinde yürümüştü: Senâî ve Attar.

Mevlânâ diyor ki:

Atar ruh bud Sena-i dû-çesm-iû

Mâ ez pey-i senâ-i aru Atâr âmedim

Atar ruh idî, Senâî ise O'nun ikî gözü

Biz Senâî ve Attar'm ardından geldik

Senâî (ö.523/1030) ve Attar (ö.618/1221) geleneği olmasaydı Mevlânâ olmazdı. Genel olarak ilimde ve öğretimde, özel olarak tasavvufta gelenek ve çevre çok önemlidir. Büyük sufilerin yetişmesi için bozulmamış sağlıklı bir gelenek ve uygun bir ortam şart.

Mevlânâ Anadolu'ya ve Suriye'ye geldiğinde İbn Arabî'nin buradaki hatıraları, bıraktığı manevî ve tasavvufî miras çok taze ve çok canlı idi. Onun en önemli izleyicisi Sadreddin Konyalı idi. Mevlânâ bu gelenekten yararlanmıştı. Mevlânâ'nın ilmi; irfânî ve tasavvufî kişiliğinin oluşmasında zâhirî ilimlerin ve medrese hayatının yeri önemli, tesiri büyüktü. O, tasavvufî inanç, düşünce ve duygularını tasavvuf diliyle ifade ederken medresede öğrendiği bilgileri malzeme olarak kullanmış, bunları tasavvufa uyarlamış, bu suretle tasavvufa karşı

çıkanlara karşı konumunu güçlendirmiş, daha inandırıcı olmuş çevresine daha fazla taraftar toplamıştı. Eğer medrese ve zâhir ilimler olmasaydı Mevlânâ Mevlânâ olmazdı. Bazı durumlarda zâhiri ilimlerin bazı alanlarla ilgili bazı meseleleri eleştirmesi onun bu ilimlere değer vermediği anlamına gelmez.

Şu halde Mevlânâ'nın irfanî ve tasavvufî kişiliğinin oluşmasında şu üç husus son derece önemlidir. Zâhirî ilimler ve medrese hayatı, Senâî - Attar geleneği, İbn Arabî, Sadreddin Konevi tesiri ve mirası.

Mevlânâ'yı diğer müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

Mevlânâ'nın Belh'te doğmasından(d.1207) sonra sekiz asır geçti. 750 senedir Mevlânâ'nın etkisi bazen azalarak bazen artarak devam etmektedir. Mevlânâ öncelikle insanı ve insanlığı esas almakta, ona hitap etmektedir. Bu noktada Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadığı için mesajı evrensel bir niteliğe sahiptir. Mevlânâ etkisini ikiye ayırmamız gerekir. Gayrimüslimler üzerindeki etkisi. Bu etki o'nun mesajının evrensel boyutta olmasından kaynaklanır. Müslümanlar üzerindeki etkisi; bu etki de iki türlüdür. Gönül ehli ve ârifler üzerindeki olumlu ve yararlı etkisi. Bu etki arifler, veliler, meşâyih ve dervişân üzerinden geniş bir çevreye ve sanat sahasına yayılır ve bir tür Mevlânâ kültürü oluşturur. İkinci etki tasavvufî hayata ve irfana yalancı olanlar üzerindeki etkisi. Bunlardan bir kısmı Mevlânâ'yı bilmez, tanımaz, bilmeyi merak da etmez. Mevlânâ hakkında olumlu yada olumsuz bir şeyde söylemez, susmayı tercih eder. Diğer bir kısım Mevlânâ münekkidi ve karşıtı. Hatta bunlardan bazıları düşmanıdır. Bu karşıtlık ve husumet de onların İslâm anlayışından kaynaklanır. Bunlar, İslâm'a zarar verdiğini iddia ettikleri Mevlânâ'yı en ağır ifadelerle suçlar ve insafsızca eleştirirler. Bu durum tasavvufa ve sufilere yabancı bir şey değildir, bildik ve tanıdık bir durumdan daha evvel de büyük sufiler aynı şekilde itham edilmişlerdir. Gazâlî *Faysalu't-Tefrika* isimli eserinde bu durumdan yakını.

Mevlânâ'nın gönül ehli ve irfan sahipleri üzerindeki etkisi, onun hem mesajının evrensel niteliğinden, hem de İslâmî niteliğinden kaynaklanır. Zira Mevlânâ'nın eserlerinde İslâm'ın bir çok mesajı, âyetler, hadisler son derece hikemî, lâtif ve nefis bir şekilde yorumlanmıştır. Onun be etkisi, çevresi ve izleyicileri tarafından sonraki nesillere ve ehl-i hâle aktarılmış, bu suretle günümüze ulaşmıştır.

Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Dini-manevî kimlik kaybı sıkça görülen bir husustur. Bu durum tasavvufu ve Mevleviliğe özgü de değildir. Bugün Türkiye'de dindar ailelerden bir kısmı evlâd ve ahfâd maalesef ya tamamen veya kısmen İslâmî manevi kimliklerini kaybetmişler, seküler bireyler haline gelmişler, hatta bunlardan bir kısmı İslâm karşıtı ideolojileri benimsemişlerdir. Bu durum tasavvufta daha sık görülür. Tasavvuf bir hidayet ve irşad vesilesi olduğu kadar da bir idlâl ve iğra(yolunu kaybetme-azgınlaşma) aracı da olmuştur. Merdûd heretik ve bî-şer' tarikatlarda bu durumu açıkça gözlemlemek mümkündür. Mevlânâ'nın kimi çevrelerde kimliğinin belirginliğini ve niteliklerini kaybetmesi onu algılama farklılığından kaynaklanır Mevlânâ ile ilişkili olanların çoğu onu kendilerine benzetmekte ve kendi seviyelerine indirgemektedir. Ona benzeme cehdi ve onun seviyesine çıkma gayreti içinde olanların sayıları fazla değil. Özellikle belli bir ideolojiye veya cemaatlerine göre algıladıklarında onu gerçek hürriyetle kavrayamamaktadırlar. Bu konuda modaya uyanlar, herkes Mevlânâ'yı ziyaret ediyor. Hatta Batılı ve Doğulu turistler bile Konya'ya gelip onu ziyaret ediyor diye Mevlânâ'ya ilgi duyanlar bile vardır. Bunlardan onun hüviyetini doğru olarak kavramaları nasıl beklenir. Bir de Mevlânâ'yı şekiller ya da dinler üstü bir hüviyet içinde görenler vardır. Bu çevrelerde Mevlânâ'nın hakiki kimliğinin belirgin olmaması doğaldır. Aynı şey Hacı Bektaş ve Yunus Emre için hatta Hz. Ali içinde söz konusudur.

Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Az Evvelde ifade ettiğim gibi belli bir ideoloji, mezhebi ve cemaati olanlar Mevlânâ'yı kendi ideoloji, mezhep ve cemaatlerine göre yorumluyorlar. Onunla kendi meşrepleri ve zihniyetleri arasında bir benzerlik de görüyorlar. Buna bir dereceye kadar hakları da var ama kimse onların Mevlânâ ile ilgili yorumlarına katılmak zorunda değil. En doğrusu Mevlânâ'yı İslâm-Tasavvufî gelenek içinde anlamak ve yorumlamak, bu konuda kendi eserlerine bakmak lâkin aynı zamanda farklı yorumlara da saygılı olmaktır.

Elbette ki Mevlânâ'yı İslâmî kimliğinden soyutlamak doğru değil ama evrensel nitelikli bir âriften, bir hakîmden ve bir mütefekkirten söz ediyorsanız herkes ondan bir parça, hoşuna giden ve işine gelen bir fikir alabilir. Bu konuda bir kısıtlama ve sınırlama getirilemez. Başka birinin Mevlânâ yorumunu beğenmeyenler bu yorumu eleştirme hakkına sahiptirler. Ayrıca kendileri de bu konuda doğru bildikleri yorumlarını ortaya koyabilir, bunu savunabilirler.

Mevlânâ'nın hoşgörüsü bu tür farklılıklara imkan verir.

Özellikle Batı dünyasında ve ülkemizdeki bazı çalışmalarda İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hakkında yorumunuz nedir?

Bunun sebebi daha önce de ifade ettiğim gibi İslâm'ın da Mevlânâ'nın da evrensel bir boyuta sahip olmaları, bunu kuvvetli ve ısrarlı bir şekilde vurgu yapmalarındır. Okuma meraklısı, aynı zamanda tarikat mensubu bir hoca efendi bana sordu:

— “Nicholson, Arberry, Massinon, Schimmel gibi gayrimüslimler tasavvuf ve sûfileri neden araştırıyor, inceliyorlar? Onlar evliyadan ve onların eserlerinden ne anlıyorlar? İslâm'daki ermişleri ve Hak dostlarını anlamak onların ne haddine.”

Bu tür sorularla zaman zaman muhatap olmuştumdur. Önce şunu ifade edeceğim. Söz konusu araştırmacıların tasavvuf karşısındaki tavırları red ve inkâr değildir. Bunların basiret gözleri red ve inkâr perdesiyle kapalı değil. Tasavvufta ve sufiliğe hem ilgi hem de sempati duymakta, bunu da bilimselliğin ve tarafsızlığın bir gereği olarak görmektedirler. Bunların ufkuda, zihinde açık, akılları inkâr bağı ile bağlı değil, önyargıdan azâdedirler. Hatta bunlar içinde deriş meşrep olanları bile var. Böyle olunca tasavvufta ezeli hikmetin pırıltılarını, irfanın ışıltılarını ve nûrun akislerini görebilmektedirler. Bu ve benzeri hususlar onların gönül dünyalarına huzur ve ferahlık vermektedir.

Şöyle bir kanaat vardır. Sûfiyi ve sûfiliği, veliyi ve veliliği anlamak için bunu bilmek yetmez, onu tatmak zevk ve yaşamak hâl sahibi olmak şart. “Tatmayan bilmez”.

Meşâyihten bazıları çevrelerine mürit toplamak için yukarıdaki görüşü durmadan işlemekte ve mensuplarının zihnine bunu resmetmektedirler. Bu resim ve gözlükle bakanlar sûfiliği yaşamayan gayrimüslimlerin bunu anlamalarına akıl erdirememektedirler. Aslında “Tatmayan bilmez” (men-lem yazuk Lem-ya'rif) sözü doğrudur. Bu, âriflerin vecizesidir. Ama şunu da dikkate almamız gerekmektedir. Sûfiliği anlamamanın çeşitli şekilleri ve mertebeleri mevcuttur. Sûfiliğe ilgi duyan gayri müslimler bunun belli şekillerini anlamakta, belli mertebelerini bilmekte, anladıklarını ve bildiklerini bilimsel bir çerçevede ortaya koymakta, netice itibarıyla Müslümanlar başta olmak üzere herkeste bu bilimsel araştırmalardan istifâde etmektedirler. Bir kimsenin bu çerçevede sûfiliği anlaması için onu tatmak bir yana Müslüman olması bile gerekmemektedir. Zira tasavvufun (mistisizmin, sırlılığın) evrensel bir boyutu bulunmaktadır. Sûfilik evrensel nitelikteki tasavvufun İslâm çerçevesindeki şeklinin adıdır.

Sûfiliğe ilgi ve sempati duyan bazı meraklı gayrimüslimler bir şekilde

sûfilîği anladıkları halde sûfilîği “Red ve İnkâr” eden bazı Müslümanlar bu akımı ya hiç anlamamakta veya çok yanlış anlamaktadırlar. Bunlar ne kadar akıllı, zeki ve bilgili olurlarsa olsunlar sûfilîği gereği gibi ve doğru olarak anlayamazlar. Red ve inkâr hali bunların sûfilîlikteki hakikatleri görmelerine engel olan bir perde olmuştur. Bu perdeyle gözleri kapalı olanlar tasavvufi hakikatleri göremediklerinden sûfiler: “Tasavvufu inkâr etmenin verdiği zarar, inkârcının tasavvufî hakikat ve hikmetleri anlamasından mahrum olmasıdır” derler inkâr cehenneminde kalanlar ilâhi esasa vakıf olamazlar: Kişi bilmediği şeye düşmandır. Cehâlet düşmanlığa, düşmanlıkta cehâlete sebep olur.

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabilirdiği kanaatinde misiniz? Bunun yapılabilirliği konusundaki önerileriniz nelerdir?

Mevlânâ düşüncesinin doğru anlamak için günümüz insanı yeteri kadar imkan ve vasıtalara sahiptir. Mevlânâ ile ilgili muazzam bir literatür vardır, Mevlânâ uzmanları var. Ben gerekenin yapıldığını düşünüyorum. Her insanın ve her müslümanın Mevlânâ’yı okuması şarttır, diye de bir şey yoktur, meraklıları onunla ilgili yayınları takip edebilme ve uzmanlarından faydalanma şansına sahiptirler. Bununla beraber Mevlânâ’nın düşüncesini, insan sevgisini ve hoşgörüsünü yaygınlaştırmanın bireylerin ve toplumların huzuruna katkıda bulunacağını da düşünüyorum.

Mevlânâ’nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Mevlânâ Anadolu’da yaşamış, yetişmiş ve eserlerini bu coğrafyada yazmış bir mutasavvıftır. Elbette ki o ilk önce buradaki insanları etkileyecektir. Konya 7-8 asır Mevlânâ tesirinin yayıldığı bir merkez olmuştur. Osmanlı ülkesinde, özellikle Anadolu’da, Balkanlar’da, Suriye’de ve Mısır’da pek çok Mevlevî tekkesi yapılmış ve Mesnevîhâne inşa edilmiştir. Bunun halk üzerinde olumlu tesirleri olmuştur. Bununla beraber Mevlevilik halka göre bir tarikat olmaktan çok aydınlara, seçkinlere, sanatkârlara, yüksek zümreye ve saray çevrelerine göre bir tarikattır. Bu tarikatın dili de zaten geniş ölçüde Farsçadır. Mevlevî şiiri ve musikisi de bu niteliktedir. Şeyh Galib’i halk anlayamaz ama Yunus’u anlar. Fakat muazzam Osmanlı devletinin böyle bir tarikata, dergahâ, şiire, edebiyata musikiye, âdâb ve erkâna ihtiyacı vardı. Mevlevilik aynı zamanda Osmanlı Sanatını ihtişamlı bir şekilde yansıtmaktadır. Galata ve Yenikapı Mevlevihaneleri bu bakımdan önemlidir.

Günümüzde tartışılan “ılımlı İslâm” yorumu size göre pratik gerçekliği olan bir değerlendirme midir? Bu yorumun temellendirilmesinde ismi geçen Mevlânâ ve sûfî gelenek size göre ne kadar bu yoruma izin vermektedir?

Önce şunu ifade edelim: Her toplumda müfritler, tefritte olanlar ve itidâl üzere bulunanlar vardır. İtidâl ılımlılık her zaman makbul sayılır ve tercih edilir. Fazilet ifrât ve tefrit arasındaki itidâl yolu, orta yoldur. “Her hususta hayırlı yol orta yoldur” ifadesi bu hususu dile getirir. İslâm’da da ifrât ve tefrit hareketleri vardır. Mesela Harici Mezhebi, sahabe zamanında ifrâta kayan, aşırı giden bir mezhepti. Kâtip Çelebi *mizânu’l-hak fi ihtiyari’l ahak* isimli eserinde XVII. Asırdaki akımları ifrât, tefrit ve itidâl açısından değerlendirir.

Son zamanlarda ABD Müslüman coğrafya ve toplumla ilgili çeşitli kavramlar geliştirdi. Ortadoğu, büyük Ortadoğu ve genişletilmiş Ortadoğu, cihad ve gaza. İlimli İslâm gibi Batı ve ABD ikinci dünya savaşından sonra cihâd İslâm’ını destekledi. Bunu SSCB’ne ve komünizme karşı kullandı. Türkiye’den Endonezya’ya kadar uzanan bir yeşil kuşak oluşturdu. Buna Sento ve Seato gibi isimler verirdi. Afgânistan’ın SSCB’ ince işgal edilmesi üzerine gaza ve cihâd İslâmı’nı destekledi. Mücahitlere yardım etti. 11 Eylül hadiselerinden sonra da Büyük Ortadoğu projesi ve ılımlı İslâm’ını destekledi, mücahitlere yardım etti. 11 Eylül hadiselerinden sonra da Büyük Ortadoğu projesi ve ılımlı İslâm fikrini ortaya attı. Çünkü mücahitler ABD’ ini hedef almışlardır. Bu aşamada bir barış ve hoşgörü dini olan ılımlı mûtedil İslâm’dan bahsedilmesi gerekmekte idi. Bu terimler ve deyimler Batı ve ABD’i tarafından kendi çıkarları için ortaya atılan ve kullanılan terimlerdir. Bu terimleri, onların kastettikleri anlamda kullanmamız büyük bir hata olur. Fakat buna Batıda sahip çıktı diye iki temel kavram olan cihâd ve sulhu, itidâl ve müsamahayı da bir kenara koyamayız.

Batı ve ABD’i ılımlı İslâm adı altında İslâm ülkelerine tasavvufu, özellikle Mevlânâ’yı ve Mevleviliği pazarlamaya başladı. Bu maksatla çeşitli yayınları seminerler, sempozyumlar, toplantılar, konferanslar planlandı ve bunları gerçekleştirdi. Biz emperyalizme ve kapitalizme alet olmadan, onların plan ve projelerinde yer almadan, stratejilerinin bir parçası olmadan tasavvufa ve Mevlânâ’ya sahip çıkmak zorundayız. Bu bakımdan mevcut durumu kendimiz için bir fırsat olarak değerlendirmemiz de mümkündür.

Mevlânâ’nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılabilmiş midir?

Evet, Mevlevî gelenekte Mevlânâ’nın fikirleri, görüşleri, kanaatları, idealleri, dile getirdiği hikmet ve irfân yeteri kadar işlenmiş ve anlatılmıştır. Fakat,

daha evvel de işaret ettiğim gibi günümüz şartları içinde onu meraklılarına ve taliplerine anlayabilecekleri bir dille anlatmaya da ihtiyaç vardır. Mevlevî gele-
neğin geniş nispette kesintiye uğraması buna olan ihtiyacı daha da artırmakta-
dır. Mevlânâ'yı ve Mevleviliği ehil ve yetkili bir Mevlevî gibi anlamak ve onu
böyle bir Mevlevî'den dinlemek gerekmektedir. Nesli tükenen bu nitelikteki
Mevleviliğin son temsilcilerinden biri merhum Şefik Can'dı.

*Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkarlarının Türk-İslâm sanatına etkileri hakkında
neler söylersiniz?*

Mevleviliğin; Mevlevi edebiyat, şiir, musiki, edeb ve erkânın Osmanlı dev-
letinde, özellikle İstanbul'da yüksek zümre ve sanatkârlar arasında önemli bir
yer tuttuğunu daha evvel ifade etmiştim ancak bu tesiri Türkistan, Hindistan,
Endonezya ve İran gibi ülkelere genellemek icab eder. Arap yarımadasında
ve Kuzey Afrika ülkelerinde de bu tesir zayıftır. Bugün İran'da Mesnevî en çok
satan ve okunan eserlerin başında gelir. Bununla beraber bu ülkede Mevlevilik-
ten ve Mevlevi kültüründen eser yoktur denilebilir. Hindistan'dan Türkiye'ye
kadar olan geniş bir alanda Farsça konuşulur. Farsça konuşulan ülkelerde Mes-
nevî, Türkiye'de Yunus'un divanı gibi okunur. Bu sebeple bu sahada
Mevlânâ'nın tesiri son bir asırda biraz daha artmıştır.

*İslam Dünyasında Mevlânâ ve sûfî geleneğin sevgi ve hoşgörüyü dayalı
İslâm anlayışı yerine "el-kaide İslâm'ının" geniş yankı bulmasının nedenleri ne-
lerdir?*

Tekrar edelim ki İslâm dünyasında Mevlevilik fazla yaygın değildir.
Halvetiye, Kâdiriye, Şaziliye ve Nakşbendiye tarikatları geniş halk kitleleri ara-
sında Mevlevilikten daha fazla yaygın ve etkindir. Mevleviliğin yayılma sahası
büyük nispetle yüksek zümre, aydınlar ve seçkinlerle sınırlıdır. Bu sebeple de
Mevlânâ yerine el-Kâide'yi koymak mümkün değildir. Sûfî geleneğin, strateji-
sinin bir gereği olarak ABD'i tarafından teşvik edildiğini yukarıda belirtmiştik.

Burada şu noktayı özellikle belirtmek isterim; geniş bir coğrafyada iki mil-
yara yakın Müslüman yaşamaktadır. Bu Müslümanların mezhep ve meşrep
itibariyle çeşitli gruplar oluştururlar. Bunlardan her birinin kendine göre bir
İslâm anlayışı, bu anlayışın da farklı bir rengi vardır. Ayrıntıyı bir tarafa bıra-
kacak olursak bunlardan biri Suud Merkezli Hanbelî Selef anlayışıdır. Menşei
ve merkezi burası olmakla beraber bu hareket Fas'tan Endonezya'ya Kazan'dan
Yemen'e kadar pek çok ülkeyi ve buralarda yaşayan Müslüman halkları az çok
etkilemiştir, halen de etkisini sürdürmektedir. Fakat körfez ülkeleri dışında bu
etki sınırlıdır. İkinci hareket Câferîlik de denilen İmâmiye Şiası hareketidir. Bu

hareket son asırda inanılması güç, olağan üstü bir canlılık göstererek Irak'ta, Lübnan'da ve körfez ülkelerinde sayılarını arttırmış, pek çok Sünnîyi Şiileştirmiştir. Bu hareket genellikle Sünnî tesirine kapalıdır ama Hanbeli Selef İslâmî ile bazen üstü kapalı, bazen açık çatışma halindedir. 1979 İran-İrak savaşı, Humeynî-Saddam mücadelesi ve ABD'nin işgalinden sonra Irak'ta görülen iç harb bu iki zıd İslâm anlayışının eseridir. Dış mihraklar bu farklılığı ve zıddiyeti büyük bir ustalıklarla kullanmaktadır.

Üçüncü hareket söz konusu iki hareketin dışında kalan ehl-i Sünnet ve'l-cemaat hareketidir. Diğer ikisine göre buna hareketsizlik de denebilir. İsteyen bu durumu "istikrar" ve "itidâl" olarak da niteleyebilir.

2007 yılının UNESCO tarafından bir kez daha Dünya Mevlânâ Yılı ilân edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz. Bu bağlamda bu yılki Mevlânâ etkinliklerini yeterli buluyor musunuz?

Tekrar edelim ki 2007 yılının Mevlânâ Rûmî yılı olarak ilan edilmesi bana göre bir ABD projesidir. Mevlânâ'nın doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği bir ülkeyi işgal altında tutan ve binlerce masum insanı katleden ABD, Mevlânâ üzerinden özellikle Müslümanlara barış, hoşgörü ve sevgi mesajları yollamaktadır. "Pax Americana" dedikleri budur. Bu durum dikkate alınarak Mevlânâ'yı kendimize göre anlatmamız mümkündür. Bu yılki Mevlânâ faaliyetleri yeterli ve yararlı olmuştur. Bu vesile ile de olsa pek çok kişi Mevlânâ'yı biraz daha iyi ve biraz daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

Dünya Mevlânâ Yılı'nda ülkemizde ve Dünya'nın çeşitli merkezlerinde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere rağmen, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konudaki çekimserliğini neye bağlıyorsunuz?

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı genellikle kendi tasavvufî faaliyetlerin dışında tutmakta, bu suretle medreseden ve şeyhü'l İslâmlıktan tevârüs ettiği bir geleneği azim ve kararlılıkla sürdürmektedir. Bana göre bu tutum yanlış da sayılmaz DİB'in bu işlere karışmaması karışmasından çok daha hayırlıdır.

İhtida olaylarında daha etkin olması gereken Kelâm geleneği yerine, Mevlânâ ve İbn Arabî gibi sûfîlerin daha etkili olmasını nasıl değerlendirirsiniz?

İhtida olaylarında kelâm-Tasavvuf karşılaştırması elbette ki yapılabilir, yeri geldiğinde de yapılmalıdır. Kelâm ilminin ihtida ve İslâm'a yeni insanlar ve unsurlar kazanma diye bir iddiası yoktur. Onun görevi savunma, olanı olduğu gibi korumaktır. Bence sûfîlerin de böyle bir iddiaları ve gayeleri esas

itibariyle yoktur. Buna rağmen Uzak Doğuda, Güney Doğu Asya'da, Hindistan'da, Türkistan'da, Kafkaslarda, Anadolu'da, Balkanlar'da ve Afrika'da sûfiler hidayete erme ve İslâmlaşma olaylarına vesile olmuşlardır. Bunun sebebi daha çok sûfilerin dünya görüşü, insan anlayışı, ahlâkları ve yaşama tarzlarıdır. Daha açıkçası ihtidalar sûfiliğin yapısından kaynaklanmaktadır, söylemlerinden değil. Büyük sûfiler bıraktıkları eserler, tesis ettikleri gelenekler ve bu çerçevede bir araya gelen cemaatler vasıtasıyla hâlâ ihtida sebebi olmaya devam ediyorlar. Mevlânâ ve Mevlevî geleneği de bunlardan biridir.

Muhakkak ki Mevlânâ büyük bir sufi, ulu bir Ârif ve hakiki bir hâkimdir. Bu özelliğiyle genel olarak İslâm'da, özel olarak tasavvufta bir paradigmadır. Fakat İslâm'da ve tasavvufta ondan başka paradigmlar da var. Mevlânâ'yı görüp onları görmemek ormandaki bir ağacı görüp ormanı görmemeye benzer, resmin tamamına bakmak gerekir.

Mevlânâ hayranı ve âşığı bir dervişin gözünün ondan başkasını görmemesi, ona kilitlenmesi, onun duygu ve düşünce ummanına dalıp gitmesi güzel bir şeydir; ama bir bilim adamı bunu yapmaz, yaparsa bilim adamlığı niteliğini ve tarafsızlığını yitirir. Bilim adamı Mevlânâ'ya takılıp kalmaz, tasavvufta daha başka büyük sûfilerin mevcut olduğunu bilir. Hatta Mevlânâ tarafından eserlerinde işlenen temel temaların daha evvelki sûfilerde de mevcut olduğunu bilincinde olur.

Dahası tarafsız ve hakikî bir bilim adamı her şeyin sûfilerden ve sûfilikten ibaret olmadığını, bunun dışında Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam gibi ilim dallarının; müfessir, muhaddis, fakih ve mütekellim unvanı verilen ulemânın da bulunduğunu, İslâm'daki ilim ve fikir hayatına, hikmet, felsefede dahil olmak üzere külli bir bakış açısıyla bakar.

“Allahum! Bana nesnelere oldukları gibi göster”, “İnsanları bulunmaları gereken mevkilerde görünüz”, daha yukarıda veya aşağıda değil, ifadeleri önemlidir ve hadis olarak da rivâyet edilir.(Aclûni, Keşfu'l-hafâ,i, 295,194).